

Kuli László

ÉPÍTÉS A ROMOK KÖZÖTT

Jobboldaliság és építészet

SZÉTZILÁLT KORUNKBAN, ahol a szavak eredeti értelme elhomályosodott és az önálló gondolkodás divatjamúlt úri passzió lett, valamely művészeti ág jobboldalisághoz való viszonyítása az emberek döntő többségében megütközést és értetlenséget vált ki. Általános reakció e kérdésfeltevés azonnali elutasítása, arra hivatkozva, hogy a nagybetűs művészet messze felette áll a politikának, mivel „a politika mocskos dolog”. Ez a jelenkori álértelmiségi közhely oly erősen íródott az emberek többségének fejébe, hogy higgadt párbeszéd szinte lehetetlen a témában. Szerintünk a művészet minden tekintetben politika fölé helyezése olyan arány- és helyiérték-tévesztés, mely alapvetően jellemző a mindent feje tetejére állító modern gondolkodásra. Általában véve elmondható, hogy a kultúra túlértékelése és túlhangsúlyozása jellemzően modern princípiumzavar. Többek között Julius Evola is felhívja figyelmünket erre, amikor kijelenti: „Mi nem értékeljük túl a kultúrát. Amit mi világnézetnek nevezünk, az nem könyveken alapszik, hanem belső forma, amely lényegesen határozottabb

körvonalú lehet egy különösebb kultúrával nem rendelkező személy, mint egy »értelmiségi« vagy akár egy író esetében.”¹ E kijelentés fényében világos számunkra, hogy a belső tartás, a világnézetnek nevezett életrendező elv határozza meg az alkotó ember munkáját, és alkotásainak belső lényegét is ez adja. Ha e rendező elv az alkotóból hiányzik, vagy lebontása megkezdődött, az kiolvasható egy-egy alkotásból vagy művészeti akcióból, s e hiányosságokkal terhelt kétségbeesett alkotási kényszert „legmagasabb értéknek”, „kultúrának” nevezni súlyos és sötét tendencia.

A modern ember ilyen mértékű arányérzékesztésének egyik fő oka, hogy már magukról a fogalmakról is más-mást gondolunk, ezért okfejtésünk elején tisztáznunk kell mit értünk mi *jobboldaliságon és építészetten*.² Számunkra a helyesen felfogott *jobboldaliság* tulajdonképpen a tradicionális létszemlélet társadalmi-politikai vetülete (ebből következően a baloldaliság az antitradicionalitás politikum szintjén való megjelenése), tehát egy belső értékrend (vagy a baloldaliság esetében: értékrend-lebontás, ér-

¹ Julius Evola: Orientációk. In uő: *Jobboldali fiatalok kézikönyve*. Debrecen, 2012, Kvintesszencia Kiadó, 39. o.

² Itt jegyeznénk meg, hogy a téma taglalásakor nem kívánunk a gazdasági, technikai és szociológiai aspektusaival foglalkozni, melyeket a jelenlegi „gazdasági korban” természetesen túlértékelnek az elemzések. Írásunk kizárólag az építészet magasabb aspektusainak kapcsolódási pontjait, illetve azok hiányát próbálja megvilágítani, nem összekeverve az eszközök és a lehetőségek anyagi szintjének állapotelemzésével, ami másodlagos kérdés számunkra.

tétkrend-hiány) viszonyulása és állásfoglalása a társadalmi szféra jelenségeihez. Kijelenthető, hogy ilyen módon a baloldali–jobboldali ellentét a „földi-emberi világban lehetséges legnagyobb, legfeszültségteljesebb ellentét”³ lenyomata, s mint ilyen egyszerűen megkerülhetetlen egy alkotó ember számára. Az apolitikus „értelmiségi” magatartás nemcsak szárnalmas, gyenge (férfiatlan, feminin) hozzáállás, de szellemtelen is, hiszen a politikát nem a *felülemelkedő* apoliticitás értelmében haladja meg, hanem helyes értelmezés híján a politika alá süllyed. Különösen nyomasztó az a sugalmazás, miszerint az értékes művészet kizárólag baloldali lehet, így a témái csak a humanizmus-egyenlőség-demokrácia iskolaszagú sorvezetője mentén vetődhetnek fel. Ha felismerjük e közhely ürességét, az első lépést már megtettük a jobboldali szemmel értékelhető művészet azonosításának irányába, mely bizonyosan nem ezen az úton jár.

Az építészet fogalmának meghatározásához az *architektúra* szó elemzésével jutunk közelebb: „szótöve az »arkhé«, az ókori mitológiában is szereplő, a keresztény mitológiában »őskezdeteknek« nevezett égi lények neve. Tektúra, tektonika néven a geológiai léptékű, földet formáló erőket nevezték. Nyersfordításban tehát a szó »az őскеzdetek formálóereje« lehetne.”⁴ Így olyan alkotó munkáról van szó, melynek elhivatottsága nem kevesebb, mint felébreszteni az ősi formáló-teremtő erőt az emberben. Aki ennél kevesebbel is beéri, az szigorúan véve nem is tekinthető építésznek, legfeljebb tisztességes mérnöknek, rosszabb esetben „dizájnernek”.

Ha ezen megállapításoktól nekibuzdulva elkezdjük kutatni az építészeti alkotások gazdag tárházában a „jobboldali építészet” nyomait, és megpróbáljuk definiálni annak formai szabály-

A mezőzombori Disznókő mellett épült filagória

szerűségeit, akkor hamar rá kell ébrednünk, hogy ez nem eredményes módszer, sőt egyenesen téves hozzáállás. A létszemléleti, politikai és művészeti síkok megfelelő hierarchiáját visszaállítva derül ki, hogy stílusirányzatként nem találhatunk rá sehol a „jobboldali építészetre”, kizárólag az építészeti mozgalmak, irányzatok vagy az ezekbe nem sorolható alkotói hozzáállások irányultságában lehet felfedezni a jobboldaliság meglétét, illetve hiányát, mivel az építészet az emberi psziché állapotát viszonylag hűen tükröző akcióterület.

Az önmagát modern építészetnek nevező építészeti forradalom – a jobboldali értékrend el-

³ László András: *Tradicionalitás és létszemlélet*. Nyíregyháza, 1995, Kötet Kiadó, 245. o.

⁴ Kampis Miklós: *Homo architectus sum*. Budapest, 2005, Kós Károly Alapítvány, 39. o.

törlésében úttörő szerepet vállalva – *tabula rasát* csinált, vagyis jelképesen eltörölte a történeti építészet örökségét és annak csaknem teljes figyelmen kívül hagyásával valósította meg tagadásra épített rendszerét. Eltörölte a díszítést, a magastetőt, de még a hagyományos városi szövet szárait is elvágta és az „Emberről” tette meg minden építés mértékének. Megalkotta az emberi test méreteihez igazodó méretrendszert és ahhoz igazította az épületek méreteit. Az egyre növekvő népesség és a fokozódó szociális építési igények tükrében ez még elfogadható lenne, ám a takarékoság és a nagyításokat nélkülöző, emberi léptékre lecsendesített épülettervezés ürügyén, annak leple alatt igyekeztek kiszorítani a transzcendenciát is az építészetből, vagyis a fürdővízzel együtt a gyermeket is kiöntötték (a háttérerők céljainak megfelelően). Az emberi pszichébe lopódzó egyenlőség-mítosz így tárgyiasult, sugalmazva, hogy egyformák vagyunk, hiszen mindenkinek közel ugyanaz a testmérete. Ezen ürügy okán lassan száműzték az építészet akcióterületeiről például a nagyítást, ami a személy felső nyitottságát leginkább érzékeltető építészeti eszköz volt. A személy, a személyiség elhallgattatása után csak az egyén maradt, sajátos bezártságával, testméreteivel, a proletár irigység táplálta egyformaság igényével, így mindenkit ugyanarra a szintre rántottak az egyenlősítés legegyszerűbb kivitelezési módszerével, a lealacsonyítással.⁵

Nincs a jobboldaliság szempontjából értékelhető szándék a klasszikus modern mozgalom

kifulladásá után, a belőle létrejövő irányzatok egyikében sem. Ezen irányzatok gyűjtőneve a posztmodern, mely kifejezés ismét az időbeliség hangsúlyozásával erősíti rá a fejlődésmítoszra. Ennek dacára nem hoznak semmi újat, ami lényegében változtatná meg a tagadásból eredő alapállást. Teljesen mindegy, hogy a modern mozgalom konstruktivista elvei alapján, vagy a későbbi posztirányzatok modern dogmákat fellazító, korrumpálódott elvei, avagy egyenesen a dekonstruktivista hozzáállás szerint nyilvánulnak-e meg, hiszen mindegyikük alapélménye a hagyomány tagadása és a kényszeres megújítási vágy.

A modern mozgalom és az abból kifejlődő, leágazó társirányzatok hátsó szándékainak leleplezéséhez nem kell végigolvasni rengeteg kiáltványt, építészeti testamentumot és tanulmányt. Az autodidakta építész, Le Corbusier, a modern mozgalom „ikonikus” alakja által megfogalmazott öt pont⁶ mindegyike a humanizmus jegyében fogant és szebb jövőt ígér az új embernek, ám a „felszabadító” újítások mögött ott húzódnak a létrontás erői, hogy benyomuljanak e területre is. Vegyük sorra őket!

„1. Az épület lábakra állítása, hogy az ne vegyen el területet a természettől.” Ó, igen! A természet! Remek hivatkozási pont, miközben a lábakon álló házak szétrombolják a történelmi városszerkezetet és a hagyományos utcaképet, úgy, hogy kiemelkednek abból, mint mólók a sáros vízből. Így az egyén elveszíti tájékozódó képességét, ami a település belső hierarchiáját is fino-

⁵ Ennek legszélsőségesebb megnyilvánulása a „kollektív ház”, a Kolház ötlete volt, ahol a lakók különálló lakócellái csak az alvás és a tisztálkodás legegyszerűbb igényeit szolgálták ki, s az épületekben minden egyéb funkciót (étkezés, mosás, gyermeknevelés stb.) közfunkciós helyiségekbe helyeztek volna el, megakadályozva a család, a legkisebb hagyományos mikroközösség létrejöttét és életét is. A kollektív ház utópisztikus elképzelése a harmincas években szerte Közép- és Kelet-Európában foglalkoztatta az építészeket. A magyar változatot Molnár Farkas és Fischer József egy 1931-es kiállításon mutatta be.

⁶ Le Corbusier: *Les 5 Points d'une architecture nouvelle* (1926). Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Le_Corbusier. (Utoljára megnézve: 2014. október 20.)

man érzékeltető, változatos történeti városszerkezetekben természetes módon megvolt. Szó sincs mélyökológiai érzékenységről sem, hiszen a betonlábak alatt nem fog kizöldülni a talaj.

„2. *A pillérvázzal biztosítható a tartószerkezettől független szabad alaprajzi alakítás.*” Ez a hagyományos térelhatárolás-tartószerkezet-tetőszerkezet – vagyis az épületen belüli hierarchikus egység – kikezdésének alapesete. A komor és sokszor eltakart tartószerkezet engedte téren belül (de csak ott!) „szabadon és vidáman” futkoshatnak a falak a háttérből regulázott és megfigyelt fogyasztói társadalom szabadságillúziójának anyagiasult metaforájaként: létezik egy merev tartószerkezet, mely rejtve marad az álmennyezetek, szerelt papírfalak és homlokzati függönyfalak díszletei által takarva. A monolit vasbeton síkfödém egy hazug liberális szerkezet, mely azt mutatja, hogy nincs (tartószerkezeti és társadalmi) feszültség, holott a tartószerkezet (a háttérhatalom által irányított demokratikus rezsim) folyamatos feszültségben van. Az épület használóit e gondokkal azonban nem idegesíti, hanem kellemes díszletekkel ringatja el, miközben teljes kontroll alatt tartja életüket. A dizájnburrok mögé pillantva viszont szürke betont, csöveket, vezetékeket, kábeleket látunk, mely életben tartja a terráriumban élőket, addig, amíg hasznosak és nem lázadnak.

„3. *A teherviseléstől mentesült homlokzat szabad alakítása.*” Az előző pont kiterjesztése a homlokzatra, az épület arcára. Az épített homlokzatokat felváltják a függönyfalak, melyek már nevükben is jelzik az egész rendszer álca- és díszletjellegét. További „eredmény”, hogy sok függönyfalon nem nyithatóak az ablakok, ezért az egész épületet gépek lélegeztetik, tartják életben. Az így megépülő „szabad” homlokzatok

az esetek többségében az emeletek egymásra sorolódását is eltüntetik, növelve ezzel a léptékvessztés okozta bizonytalanságot az emberben. Újfajta nagyítás ez, ahol nem az embert emelik magasabb dimenzióba, hanem az ember fölé építenek hatalmas tárgyakat. Erre manapság ráerősítenek az épületkockát borító egynemű anyagokkal és azok átfordulásaival, ami által egyes házak óriásira nőtt modern bútorok illúzióját keltik, melyek közt liliputi emberek bolyonganak céltalanul.

„4. *Szalagablakok, melyek növelik a bevilágítás mértékét és nyitnak a külső tér felé.*” A demokratikusan mindenkinek, az épület minden részébe eljuttatott fényt szokták leginkább a modern építészet nagy vívmányának tekinteni, észre nem véve, hogy a belső fény bizony ezzel párhuzamosan folyamatosan halványul. Ha az élet minden színtere-helyszíne egyformán megvilágított, akkor hol kaphat helyet a meghittség, az ünnepek varázsa és belső fénye? Az üvegfalal körülvett doboz lakója nappal uralkodóként gyönyörködik a tágas képkeretbe foglalt kilátásban, de este kiszolgáltatott kirakati bábuvá válik és szorongva húzza el a belső sötétítő elemeket, úgy érezvén, hogy mindenki őt bámulja indiszkrét módon kitarulkozó házában.

„5. *Tetőkert kialakítására lehetőséget adó lapostető.*” Ami, tegyük hozzá, az esetek többségében elmaradt, így maradt a magastető száműzése mindenféle előny nélkül. Eltűntek viszont az ereszek és az eresztagezettek, díszek is, melyek szimbolikusan a földi építés és égi jóváhagyás határvonalának jelölői voltak. Maradt a kocka csupasz éle, a transzcendens jóváhagyás megtagadása.⁷

E rövid – egyetlen meghatározó építész tervezési elveire koncentrálnó – fejtegetésből is látszik,

⁷ Az eresz nélküli házak divatjának szellemi hátterével, az ereszvonal szimbolikájával külön elemzésben foglalkoztam, amely az *Országépítő* folyóirat 2014/3. számában jelent meg.

hogy a deklaráltan modern építészeti mozgalomhoz tartozó alkotások között bizonyosan nem találunk a jobboldaliság szempontjából értékelhető produktumokat. De kutatásunk nem vezet kézzelfogható eredményre az építészettörténet emlékei között sem, mivel a történeti építészet alkotásai olyan rendszerben születtek, ahol többé-kevésbé még a normalitás mentén szerveződött a társadalom, így fel sem merült a jobboldaliság–baloldaliság kérdéskör. A jobboldaliság önmeghatározása a 19–20. században kezdődött, amikor a tradicionális államok szétzilálása már a világfelforgatás nyíltan meghatározott céljává lépett elő, s ennek művészeti párhuzamaként elindult az építészeti stílusirányzatok szerteágazó elburjánzása.⁸ Ebben az időben szűnt meg az egységes korstílusok egymást kronológiailag követő és felváltó, könnyen visszaolvasható rendszere is. Kialakult

egy állapot, ahol az újabbnál újabb irányzatok gyorsuló ütemben jelentek meg és léteztek párhuzamosan egymás mellett az építészetben, és a mai napig fel-felbukkannak bűvópatakként, vagy sokadik reneszánszukat élve újra divatba jönnek. Leegyszerűsítő és könnyen cáfolható meghatározás lenne e zűrzavaros helyzetben kijelenteni, hogy a konzervatív, tehát a korábbi értékeket görcsösen megőrizni akaró hozzáállás a jobboldali, és a folyton újításkényszerben lévő irányzatok a baloldaliak. Természetesen a modern fejlődésmítoszra alapozott felfokozott alkotói aktivitást azonnal el kell utasítanunk jobboldali emberként, de mindezekből kifolyólag kijelent-

Szent Mihály-templom (Budajenő, Kálvária-hegy)

hető, hogy célravezetőbb egyszerűen tetten érni (és messze kerülni) az egyes stílusirányzatok hátterében megbúvó baloldali rombolási szándékot, mint formákba vagy stílusirányzatba skatulyázni az önmagát meg nem határozó jobboldali művészeti aktivitást, hiszen az magában hordozná e pozitív akcionalitás lemerevedését és azonnali kimúlását is.

A jobboldaliság az építészetben belül tehát nem manifesztumokkal és izmusokkal jelenik meg, hanem a rombolás beszívárgó erőitől való távolságtartásával, valóban értékalapú konzervativizmusával. Maga az építés mint aktus a rombolás ellentéte (tehát alapállásban is jobb-

⁸ A századforduló építészeti-szellemi irányzatainak, képviselőinek és azok egymásra hatásainak diagramban történő feldolgozását a Cordier-féle táblázat próbálta meg összefoglalni 1968-ban. A diagram folytatására Gerle János tett kísérletet, kiegészítve azt magyar építészeti és 1968 utáni egyéb nemzetközi törekvésekkel.

oldali akció), ám manapság a felfokozott cselekvés-kényszerből fakadó, az építés akcionalitását kisajátító rombolásról beszélhetünk inkább, amely főként az emberi pszichében fejt ki pusztító hatását. Az építeni, vagyis „éppé tenni” szavunk is kifejezi ezt az alaphelyzetet. Így a jobboldali építészet meghatározásánál elegendő kilépni az egymással birkózó irányzatok kavalakációjából és felfedni bennük az építésnek álcázott rombolási szándékot. A legtöbb huszadik századi irányzat erősen terhelt a modernségtől: vagy abból eredezteti magát, annak továbbvivőjeként tetszeleg, vagy annak megreformálójaként lép színre. Még a legharcosabb modernellenes vonulatok is (melyek között találhatóak tiszteletreméltóan értékes alkotások és alkotók) a modern mozgalomhoz képest határozzák meg helyüket, és ez nagy hiba. A tervezési elvek és a szellemi alapállás tekintetében helyesebb lenne a modern mozgalmat – valódi értékén kezelve – egyszerűen elhagyni, mint elvetélt próbálkozást. A huszadik század technikai, építéstechnikai újításai egy alsóbb, anyagi szinten jelentenek viszonylagos fejlődést, de nem tudnak hatást gyakorolni a magasabb szintekre. Ezek önmagukban még nem igazolnak semmit a modern mozgalom elveiből. Ám ezen építéstechnikai találmányok vagy új építőanyagok használatából másként sem lehet messzemenő következtetést levonni: hiba lenne ezek alkalmazását „baloldali elhajlásnak” minősíteni (ezáltal tulajdonítani nekik túl nagy jelentőséget). Egy alkotás létrejöttét meghatározó szellemi erő kiolvasásának az esetében az alkalmazott eszközök elemzése csak részeredményekhez vezet.

A helyes (jobboldali) építészeti viselkedés körülírásához az építészethez igen hasonló belső struktúrával bíró zenét hívjuk segítségül. Minden megépülő építészeti alkotás egy sajátos,

csak arra a helyre jellemző környezetbe épül. Ez a környezet lehet tisztán természeti, vagy tisztán épített környezet (a legtöbbször ezek keveréke). A környezet tágabb dimenziói: a tájegység, a néplélek, a nemzeti és társadalmi hagyományok, a földrész és az éghajlat adottságai. Mindezek összessége teremti meg a hely szellemét, a *genius loci*. A hely szellemét úgy kell felfognunk, mint egy örök időktől zengő zeneművet, melyhez a történelem során újabb zenészek, énekesek, kórusok csatlakoztak, s ezt az „operát” hallanunk kell, amikor alkotunk. Aki ide újabb objektumot épít, annak megfelelő *ritmusban és hangnemben* kell beszállnia. A megfelelő hangszer kiválasztása is fontos, de nem kizárólagos fontosságú, hiszen egy hamisan játszó hárfa bizonyos helyen bántóbb lehet, mint egy megfelelő dramaturgiai pillanatban a helyszínen megütött vashordó. Nehéz dolog mai hangszerrel belépni egy időfelettségéből csengő zeneműbe, de nem lehetetlen. Csak keveseknek sikerül megtalálni azt a megfelelő arányt, ahol a régi és az új találkozása nem bántó, s a zenei gazdagodás az időtlenség finom tónusaként simul a környezetbe, nem erősítve a hamis fejlődésmítoszt.

A modern építészet által hátrahagyott, a laikusok által is észrevehető módon bántó megjelenésű épületek, félbehagyott, rondán öregedő, lehasznált betontorzók hamis és aritmikus „zenei kísérete” évtizedek óta sértik az érzékszerveinket. Ideje lenne tehát visszatérni a hagyomány útjára az építésben és helyreállítani a helyes zenei hangzást. Ehhez első lépésként fel kell ismernünk a kizárólagosságra törekvő neomodern, high-tech, minimalista és egyéb hamis tökéletességet sugárzó trendek mögött húzódó lélekromboló akaratot, és meg kell hallanunk a hely szellemének zeneművét, hogy felébredszük magunkban az őskézdetek formálóberejét.

Budajenő, 2014. augusztus 26.